

МОВА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 811.161.2'42'28

Оксана Назаренко

КВАЗІДІАЛОГІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКОВИХ КОМПЛЕКСАХ

Статтю присвячено виявленню та аналізу моделей заголовкових комплексів, створених за діалогічним принципом. Проаналізовано засоби репрезентації текстової категорії діалогічності. Встановлено лексичні маркери семантичного зв'язку двох компонентів квазидіалогічних конструкцій в газетних заголовкових комплексах. Визначено основні моделі заголовків, у яких реалізовано категорію діалогічності.

Ключові слова: *категорія діалогічності, заголовковий комплекс, газетний текст, квазидіалогічні конструкції.*

This article is devoted to detection and analysis of models titles complexes created by the dialogue principle. The means of representation of text categories of dialogue were analyzed in article. The lexical markers of the semantic connection of two components of quasidiological constructions in newspaper header complexes were established. The basic models titles, which implemented a category of dialogue, were defined.

Key words: *category of dialogue, titles complex, newspaper text, quasidiological constructions.*

Провідна роль у реалізації категорії діалогічності в газетному тексті належить заголовковим комплексам, які не лише маркують початок газетного тексту, а й стають своєрідними семантичними маркерами, що визначають тематичне наповнення подальшого тексту. Заголовок

налаштовує адресата на сприйняття газетного повідомлення, формує рівень його уваги й подальшої зацікавленості та виконує прогностичну функцію. І. Завальнюк наголошує, що газетні заголовки діалогічного типу «виразно рекламні, експресивні, уносять розмовний струмінь до публіцистичного викладу» [Завальнюк 2010: 17]. Багатогранність питальних речень уможливило їхню активну роль у вираженні текстової категорії діалогічності та детермінує функціональну різноманітність питальних конструкцій, зокрема вони актуалізують, крім власне питальної, й стилістичну експресивну функцію в газетному тексті.

Створення заголовкових комплексів у газетному тексті ґрунтується на прагматичному чиннику: основна функція заголовка – привернення уваги та вплив на реципієнтів. З огляду на це цілком логічним є застосування питальних речень і діалогічних єдностей у заголовках. Проте наявність питання і відповіді в заголовку не завжди вказує на діалогічну єдність, хоч і відповідає формальним ознакам такої побудови. Частотним випадком є такий, коли заголовок складається з питання та незалежного розповідного речення, що не становлять питально-відповідного комплексу. З формального боку заголовок складається з двох компонентів, перший з яких є питальним реченням, а другий – розповідним, проте синтаксичні конструкції не перебувають у відношеннях питального-відповідного типу, тому ми вважаємо такі конструкції в заголовках *квзидіалогічними*. При цьому розповідне речення часто семантично самодостатнє, відповідає основній ідеї газетного матеріалу, тобто виконує функцію заголовка без запитання, напр.: *Програла війну? Після відставки Стеця Міністерство Інформполітики розформують* (УМ. 2017. № 86); *Хто, якщо не ти? В Україні мешкає 5,3 мільйона іммігрантів, тоді як 6,6 мільйона українців емігрували за кордон* (УМ. 2010. №212) тощо. Усунення питального речення в наведених заголовкових комплексах не вплинуло б, на нашу думку, на загальний зміст заголовка, але змінило б прагматичну настанову мовця. Наведене в ініціальной позиції питання є вторинним щодо розповідної синтаксичної конструкції; воно впливає зі

змісту наступного речення. Вважаємо, що в таких заголовках поміняли місцями тему і рему: рему поставили на перше місце, щоб створити ефект інтриги, що властиве такому типу мовлення, як верифікаційне [Золотова 2004: 388]. Для нормативного діалогічного спілкування характерні стислі відповіді, що містять рематичний компонент, який дублюється, тому що в темі (питальне речення) його лише окреслено, а в ремі (відповідь) – представлено повною мірою. У наведеній моделі заголовкового комплексу розповідне речення репрезентує обидва компоненти актуального членування – тему і рему, а ініціальне питальне речення фактично містить рему до наступного тексту. З огляду на це нормативним порядком слів був би зворотний: спочатку розповідне речення як заголовок газетного тексту відповідного змісту, а потім – питальне, відповідь на яке передбачає текст. Обраний авторами порядок слів підпорядкований експресивній функції мови, питання інтригує, заохочує до прочитання газетного матеріалу, вимагає пошуку відповіді. Через відсутній питально-відповідний зв'язок між двома компонентами заголовкового комплексу питання сприймається відокремлено від розповідного речення, а розповідне речення, у свою чергу, має цілісну структурно-семантичну будову. Зважаючи на це, переважна більшість ініціальних питальних речень є риторичними і не вимагають відповіді, напр.: *Робота і курорт – поняття несумісні? Делегати кліматичного саміту в Канкуні за десять днів не спромоглися узгодити важливих для планети рішень* (УМ. 2010. №231); *Тисяча обіцянок, а скільки будов? Вітчизняні спортивні чиновники пророкують українській спортивній інфраструктурі епоху ренесансу* (УМ. 2010. №233). Показово, що використання риторичних питань в експресивній функції загалом властиве газетному тексту, орієнтованому на функцію впливу на читача. У наведених прикладах риторичні питання мають здебільшого афористичний характер і не пов'язані тісно зі змістом наступних розповідних речень, а тому потребують конкретизації в наступному тексті.

Якщо конкретизація наявна в розповідному реченні, тоді семантичний зв'язок між компонентами заголовкового

комплексу тісний. Він засвідчений не лише на рівні спільної теми, а й на рівні повторення окремих лексем і фрагментів речення, напр.: *Без пам'яті? Нове керівництво держави запропонувало ліквідувати Український інститут національної пам'яті* (УМ. 2010. №231).

Лексичними маркерами семантичного зв'язку двох компонентів заголовкового комплексу переважно стають:

- синоніми, напр.: *«Де ваш рецептик?» 3 1 грудня більшість ліків продаватимуть за приписом лікаря. Від цього жахаються не лише пацієнти, а й медики* (УМ. 2010. №221) – синонімами виступають слова «рецепт» і «припис лікаря»; *Як і що їсти школярам? Медики радять батькам розвивати культуру харчування у дітей із раннього віку* (Д. 2010. №141) – контекстуальні синоніми «школярі» та «діти»; *Після спеки – урагани? Кліматологи попереджають, що на зміну аномально теплому літу прийдуть шторми та смерчі* (Д. 2010. №147) – синонімами є слова «ураган» та «смерч», а контекстуальним до них «шторм»; *Зоопарк чи концтабір? Європейські інспектори шоковані умовами життя тварин у Київському звіринці* (УМ. 2010. №212) – стилістичними синонімами є «зоопарк» і «звіринець»;

- спільнокореневі слова, напр.: *Смертельна ГРВІ? На Львівщині від невідомої недуги померла дев'ятирічна школярка* (УМ. 2010. №230); *Звідки дим? За останніми даними МНС причина задимленості у столиці – російські пожежі* (Д. 2010. №137);

- перифрази, напр.: *Запоріжжю 1310 років? Місто на Дніпрі може «постаріти» на ціле тисячоліття* (УМ. 2010. №235); *Хто поїде на «Євробачення-2011»? НТКУ оголосила про початок відбору майбутнього представника від України на Міжнародний пісенний конкурс* (Д. 2010. №129-130);

- слова однієї лексико-семантичної групи, напр.: *Десятинну – під бетон? На заповідному місці Княжого двору Володимира заплановано грандіозне будівництво* (УМ. 2010. №219); *На Перший дзвоник – без букета? Вітчизняне квітникарство опинилося в заручниках імпортного «застою»* (Д. 2010. №152-153);

- лексеми, що перебувають у родо-видових відношеннях, напр.: *Хочеш стати космонавтом? Росія відправить українця на МКС... якщо їй заплатять. В Україні вже оголошено конкурс на «нового Каденюка»* (УМ. 2010. №223); *«Ковпак» для судді? Практика свідчить, що контроль потрібен за будь-яким чиновником* (Д. 2010. №124-125).

Наявність семантичного зв'язку, репрезентованого на лексичному рівні, не лише вказує на змістову єдність заголовкового комплексу, в якому відсутня комунікативна єдність, а й задає напрямок тематичного розгортання змісту основного газетного тексту. Основний текст вступає в діалогічні відношення із заголовковим комплексом, а цей у свою чергу сприймається цілісно, хоч і не має внутрішньої діалогічності.

Однак іноді абстрактний характер наведених у заголовковому комплексі питальних конструкцій спричинює тотальну відсутність змістового зв'язку між питанням і наступним розповідним реченням, напр.: *Насильно милим будеш? Передплачую «Україну молоду» собі і сину, деякі мої листи були надруковані у вашій газеті.* (УМ. 2017. № 84) – питальне речення через наявність прецедентного компонента викликає зовсім інші асоціації, тому наступне розповідне речення сприймається неочікувано; *Скільки нас? Учора в Дергачівському районі Харківської області розпочався пробний перепис населення, який триватиме до 14 грудня* (УМ. 2010. №226) – розповідне речення лише уточнює абстрактне запитання, наведене в першій частині; *Своїх не здають? Янукович відмовив у поверненні державі заводу, який належить «регіоналу»* (УМ. 2010. №226) – тут семантичний зв'язок можна встановити лише в підтексті, але експліцитно він не виражений; *А хто «щасливці»? Далеко не всі незабезпечені українці отримають урядові субсидії на газ, який подорожчав* (Д. 2010. №138) – таке широке запитання може стосуватися будь-яких суб'єктів, про які йдеться в газетному матеріалі тощо. Такі питання мають вторинний характер стосовно розповідних речень, вони не зрозумілі поза контекстом розповідної частини.

У квазидіалогічних заголовкових комплексах одним із засобів репрезентації семантичного зв'язку між питальним реченням і наступним розповідним можуть слугувати й інтертекстуальні елементи, напр.: **Що тобі сниться, пенсіонере? Крейсер «Аврора» пішов на «дембель»** (УМ. 2010. №227) – відома цитата з дитячої радянської пісні, фрагментована в такий спосіб: перша частина подана в питальному реченні, а друга – в розповідному, тому вона вказує на семантичну єдність заголовкового комплексу через наскрізний інтертекст; **Чи є життя на «острові неvezіння»? Уже багато років сім'ї донецьких залізничників мешкають в умовах, що суперечать санітарним нормам і здоровому глузду** (УМ. 2010. №227) – прецедентний феномен «острів неvezіння», вжитий тут у метафоричному значенні в питальному реченні, актуалізує сему «умови життя», яку розтлумачено в розповідному реченні; **Тому що українська? Владу Одещини звинувачують у спробі знищення газети «Чорноморські новини». Читачі протестують** (Д. 2010. №119) – фрагмент політичного слогану в питанні («тому що»), який набув прецедентного статусу, апелює до політичного підґрунтя подій, заявлених у розповідному компоненті заголовка. Прецедентні елементи викликають додаткові асоціації, посилюють наявний у заголовковому комплексі підтекст, актуалізують імпліцитний зміст основного тексту газетного повідомлення.

Різні семантичні відношення між двома компонентами квазидіалогічного заголовкового комплексу можуть бути детерміновані характером питального речення частково питального типу, тобто семантику обмежено маніфестованою в питальному слові, напр.: **Як скасувати візи? План дій є. Головне – діяти** (ВЗ. 2010. №220) – питання стосується способу дії, тому і відповідь містить можливий спосіб розв'язання проблеми; **Кого повезе Україна до Вітебська? З 9 по 15 липня в Білорусі відбудуватиметься XIX Міжнародний фестиваль мистецтв** (Д. 2010. №117) – питальне речення вимагає інформації суб'єктного характеру, тому відповідь на це питання має бути подана в основному тексті матеріалу;

Гібридне Суспільне? Як Перший Юей «вишанував» героїв Крут телепримітивом (УМ. 2018. № 12).

Питальне речення може бути представлене в квазидіалогічному заголовковому комплексі і розділовим (альтернативним) питанням, що містить можливі варіанти відповіді в уже сформульованому питанні. Як і в загальнопитальних конструкціях, в альтернативних питаннях відповідь лише обирається адресатом з можливих варіантів, а не вимагає пошукової діяльності, як у разі частковопитальних речень. В аналізованих заголовкових комплексах розділові питальні речення, що наявні в ініціальной позиції, також створюють з наступним розповідним реченням квазидіалогічну єдність, напр.: **Яким язиком гроші заробляти? На східному фронті гинуть воїни, захищаючи Україну... Яку і чю Україну?** (УМ. 2017. № 116); **Духовна столиця чи промислове місто? Жителі Канева не підтримали ідею будівництва зернового терміналу** (Д. 2010. №116) тощо. Розділові питання лише актуалізують увагу реципієнтів, пропонують їм вибір між двома альтернативами, однак не дають чіткої відповіді, а розтлумачують причини, з яких виникла подібна альтернатива: у розповідному реченні мотивовано запропонований читачеві вибір, але немає відповіді.

Отже, квазидіалогічні заголовкові комплекси містять питальне речення, яке скероване на пошук нової інформації і зменшення невизначеності об'єктивної реальності. Відсутність тісного семантичного зв'язку компенсується в таких заголовкових комплексах комунікативним зв'язком, підпорядкованим прагматичній настанові мовця. Крім того, цілісності заголовковому комплексу додають синоніми, перифрази, спільнокореневі слова тощо, що об'єднують питання і наступне розповідне речення, яке виступає в позиції квазівідповіді. Питальне речення в таких заголовках здебільшого має узагальнений характер, тоді як розповідне речення передає основну ідею наступного тексту й виконує номінативну функцію.

Вихованець І. Р. Граматика української мови : Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагматистичні функції: Автореф. дис. д.філол.н. : 10.02.01 – укр.мова / І. Я. Завальнюк. – К., 2010. – 40 с.

Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : [монографія] / І. Я. Завальнюк. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 399 с.

Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.

Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Оніпенко, М. Ю. Сидорова. – М.: Ин-т русского языка РАН им. В.В. Виноградова, 2004. – 544 с.

Краткая русская грамматика / Под ред. Н. Ю. Шведовой и В. В. Лопатина. – М. : Русский язык, 1989. – 639 с.

Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська.– К.: Вища школа, 1994.– 670 с.

Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1972. – 516 с.

Шабат С. Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: [автореф. дис. к.філол.н. : 10.02.01]. / С. Т. Шабат. – Івано-Франківськ, 2000. – 20 с.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ВЗ – газета «Високий замок»

Д – газета «День»

УМ – газета «Україна молода»

REFERENCES

Vykhovanets, I. R. (1993). Grammar of the Ukrainian language: Syntax. Kyiv: Lybid (in Ukr.)

Zavalniuk, I. Ya. (2010). Syntactical units in the language of the Ukrainian press at the beginning of the XXI century: structure and pragmatistilistic functions (D. Thesis, Ukrainian language). Kyiv (in Ukr.)

Zavalniuk, I. Ya. (2009). Syntactical units in the language of the Ukrainian press at the beginning of the XXI century: functional and pragmalinguistic aspects. Vinnytsa: Nova knyha (in Ukr.)

Zahnitko, A. P. (2001). Theoretical grammar of the Ukrainian language. Syntax. Donetsk : DonNU (in Ukr.)

Zolotova, G. A., Onypenko, N. K., Sydorova, M. Yu. (2004). Communicative grammar of the Russian language. Moskva: In-t russkogo yazyka RAN im. V.V. Vynogradova (in Russ.)

Shvedova, N. Yu. (Ed.), Lopatyn, V. V. (Ed.) (1989). Short Russian grammar. Moskva: Russkyi yazyk (in Russ.)

Slynko, I. I., Huivaniuk, N. V., Kobylanska, M. F. (1994) Syntax of modern Ukrainian language: problematic issues. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.)

Bilodid, I. K. (Ed.) (1972) Contemporary Ukrainian literary language: syntax. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)

Shabat, S. T. (2000). Category of question modality in the modern Ukrainian language (Ph. D. Thesis, Ukrainian language). Ivano-Frankivsk (in Ukr.)

LEGEND

ВЗ – the newspaper «The High Castle»

Д – the newspaper «Day»

УМ – the newspaper «Ukraine is young»

Статтю отримано 16.12.2017

Oksana Nazarenko

QUASIDIALOGICAL CONSTRUCTIONS IN THE NEWSPAPER TITLES COMPLEXES

In the implementation of the dialogicity category in the newspaper text, the leading role primarily belongs to the header complexes, which not only mark the beginning of the newspaper text, but also become peculiar to the semantic markers that determine the thematic content of the subsequent text. The main way of representing the category of dialogicity in the headings is the question modality and questioning prayers, the pragmatic guidance of which is due to the natural dialogism of interpersonal interaction. Working out the appropriate header complexes in view of the specifics of the implementation of the

category of dialogicity gave grounds to be distinguished according to compositional models and to analyze quasidiological logical unity.

In quasidiological constructions, the title consists of a question and an independent narrative sentence that does not form a question-oriented complex. A narrative sentence can act as a header without question, because it corresponds to the basic idea of a newspaper material. Removing a questionnaire in these header complexes would not affect their overall content, but would distort the pragmatic voice of the speaker. We believe that in such titles the theme and the rime were changed in places. Such an order of words is subordinated to the expressive function of the language, the question is intriguing, encourages reading the newspaper material, requires a search for the answer.

The vast majority of initial questionnaires are rhetorical and do not require an answer. Such questions are mostly aphoristic and are not closely related to the content with the following narrative sentences, therefore they need to be specified in the following text.

Lexical markers of semantic communication of two components are predominantly: synonyms (contextual and stylistic); common words; periphrasis; the words of one lexical-semantic group; tokens that are in generic-specific relationships.

The presence of semantic communication, represented at the lexical level, determines the direction of the thematic deployment of the content of the main newspaper text.

УДК 811.161.2'37]:070

Тетяна Панченко

РОЗШИРЕННЯ СЕМАНТИКИ СЛОВА *ВІЙНА* В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

*У статті розглядається вживання лексеми **війна** в мові української періодики початку XXI століття. Проаналізовано використання цього слова в тематичній групі «Воєнновійськова сфера», а також зроблено висновки про те, що нині відбувається проникнення слова **війна** в інші тематичні групи, зокрема «Характеристика працівників влади», «Українсько-російські відносини», «Культура», «Міжнародні відносини» тощо. Узагальнено, що на вживання військової лексики в мові преси*